

**ВАЛЕРІЯ ТАРНОВСЬКА: ЇЇ ОТОЧЕННЯ ТА ВОЛИНЬ
(1782-1849)**

Волинь славна звершеннями багатьох відомих особистостей, які в різні епохи яскравою сторінкою увійшли в історію рідного краю. Однією із них є постать графині Валерії Тарновської, відомої в країнах Західної Європи колекціонерки, художниці-мініатюристики, яка зробила значний внесок в популяризацію надбань світового мистецтва. Саме Валерія Тарновська за фінансової підтримки свого батька Валеріана Стройновського зініціювала створення в родинному палаці в Горохові у першій чверті XIX століття яскравої колекції творів відомих європейських художників та скульпторів, великої бібліотеки.

Особистість Валерії Тарновської формувалася під впливом філософських, естетичних ідей і художніх смаків свого часу. Заняття колекціонуванням для неї було творчістю. Перебуваючи в оточенні художників, вона ставала не тільки покровителем і замовником їх геніальних мистецьких робіт, а й інтерпретатором їх творчості. Графиня вміло розділяла своє особисте життя з пристрасним захопленням мистецтвом. Досліджуючи творчість Валерії Тарновської, Е. Раствацький, автор виданої у 1857 році праці “Словник польських художників”, відзначає, що заняття колекціонуванням було для неї “способом реалізації її власного захоплення художньою творчістю, так і її бажанням долучити рідний край до високого мистецтва” [15, с. 432].

У вітчизняній історичній науці постать Валерії Тарновської не досліджувалася. Перші описи з життя Валерії Тарновської, її мистецької колекції знаходимо у творах представників польської науково-літературної еліти кінця XVIII – першої половини XIX століття – у працях Ф.Ковальського, Ю.Немцевича, А.Фелінського, А.Анджейовського, К.Козьмяна. На сучасному етапі дослідження життя і творчості В.Тарновської знайшли своє відображення в працях К.Гроттової, Д.Дек, К.Мікоки-Рахубової, Р.Афтаназі та інших польських науковців. Важливим історичним джерелом є щоденник, що його вела на протязі 1803-1838 років Валерія Тарновська (11 томів, більше 4500 сторінок), в якому записувала свої погляди, враження і описувала місця, які відвідала, серед інших: Рим, Санкт-Петербург, Відень, Париж, Брюссель [9].

Валерія Тарновська народилася 9 грудня 1782 року в селі Бубнів на Волині в сім'ї Валеріана Стройновського та Олександри Тарновської. Батько Валерії на той час був заможною людиною та відомим громадським діячем і науковцем. У свій час він отримав блискучу освіту в польських навчальних закладах та Відні, з часом присвятив себе юридичній практиці. Завдяки своїй активній політичній та господарській діяльності здобув значний авторитет у провінції, користувався довірою і милістю короля Станіслава Августа. У 1788-1791 рр. Валеріан Стройновський був волинським послом Великого Сейму Речі Посполитої, брав участь у розробленні і прийнятті першої польської Конституції 1791 року. Пізніше він виїхав в Петербург, там поступив на російську службу, став російським сенатором, радником царя Олександра I [3, с. 409].

Соціальне та матеріальне становище батька на Волині, його професійна та громадська діяльність позитивно вплинули на виховання, культуру та рівень освіченості дочки Валерії. Її навчанням займалася емігрантка мадам Мюлмер, завдяки якій Валерія оволоділа французькою мовою. Уроки арифметики, німецької мови та каліграфії для юної Валерії давав Лаврентій Суroveňський (1769-1827), який з 1793 по 1795 роки працював приватним вчителем у будинку В.Стройновського на Волині. Духовним наставником і вчителем Валерії Тарновської був ксьондз Юліан Антонович (1750-1824), педагог, поет, перекладач, мовознавець і композитор, який активно співпрацював з Т.Чацьким при створенні Кременецького ліцею. Значний вплив на виховання Валерії справив Анджей Снядецький (1768-1838), польський біолог і хімік, який, проживаючи з весни 1796 по осінь 1797 року в Горохові у В.Стройновського, займався лікуванням хворих в провінції.

Валерія була єдиною дитиною В.Стройновського, але виховувалася разом із прийомними ним дітьми своєї матері від попереднього її шлюбу з Михайлом Єловіцьким, старостою брацлавським. Про те, що батько велику увагу приділяв освіті та вихованню дітей, їх навчання музики свідчать спогади польського історика Адама Нарушевича (1733-1796), який у щоденнику подорожі польського короля Станіслава Августа до Канева для зустрічі з російською імператрицею Катериною II у 1787 році писав наступне: “Уже 6 березня кортеж короля прибув до Володимира-Волинського, де його вітали дзвонами із дзвіниці костелу св. Якова і св.Анни. На другий день під вечір Станіслав Август та його оточення прибули з Локач у Бубнів до підкоморія бузького Валеріана Стройновського, який влаштував щедрий обід. Під час обіду гостей звеселяли придворні музиканти, а потім був концерт, на якому Джуліанна Єловіцька, прийомна

*Рис.1. Портрет Валерії Тарновської.
Художник Доменіко дель Фрате, 1805-1806
рр. Національний музей у Кракові.*

*Рис. 2. Портрет Валеріана
Стройновського.
Невідомий художник XIX ст.*

*Рис.3. Ян Фелікс Тарновський.
Портрет невідомого художника XIX ст.*

*Рис. 4. Горохів. Вдалині зліва – костел, в
центрі – лікарня, справа – синагога.
Видано у 1917 р. Verlag Wehrmann,
Bruckmann, 3*

дочка Стройновського звеселяла гостей співом і грою на клавикорді” [13, с. 29-30].

З часом родина Стройновського переїжджає на постійне місце проживання в містечко Горохів, яке за роки своєї історії неодноразово переходило від одного власника до іншого. З 1775 по 1791 рік Горохів разом з частиною прилеглих до нього земель належав Михайлу Вельгорському, який велику увагу приділяв розвитку шевського та кушнірського ремесел [7, 12]. Наступний власник Горохова Станіслав Понятовський, племінник польського короля, великий екс-скарбник литовський, емігруючи за кордон, у 1795 році перепродав містечко Валеріанові Стройновському.

З придбанням Горохова Валеріан Стройновський на зламі XVIII і XIX століть збудував там великий палац у класичному стилі, зображення якого залишив польський художник Наполеон Орда (1807-1883), який перебував у містечку в другій половині XIX ст. Поряд з палацом був закладений пейзажний парк в англійському стилі. Класичний палац і пейзажний парк склали одне ціле, гармонійно поєднувалися у своїй красі та величі.

Третій поділ Речі Посполитої 1795 року призвів до повної ліквідації польської державності. Однак, попри те що Росія анексувала всю Волинь та Поділля, польська шляхта зберегла право власності на свої маєтки і намагалася продовжувати своє звичне життя.

Продовжуючи справу попередніх власників Горохова, В.Стройновський своєю діяльністю сприяв подальшому розвитку у містечку промислів і торгівлі. У Горохові за його кошти було відбудовано зруйнований пожежею римо-католицький парафіяльний костел, збудовано двоповерхову лікарню, суконну фабрику [16, с. 132].

В.Стройновський власним коштом утримував парафіяльну школу у місті. Після успадкування володінь батька діяльність школи підтримувала його дочка Валерія.

У вісімнадцятирічному віці Валерія вийшла заміж за Яна Фелікса Тарновського (1777-1842), представника аристократичного роду графів Тарновських з Дзікова (тепер у межах Тарнобжега в Польщі). Шлюб був укладений в Горохові у римо-католицькому костелі Успіння Пресвятої Діви Марії і Віднайдення Всечесного Хреста 21 липня 1800 року [11]. На той час Стройновські вже проживали у новозбудованому палаці у місті Горохові. Є всі підстави вважати, що і подружжя Тарновських з 1804 по 1830 рік значну частину свого життя провели в Горохові – в палаці В.Стройновського. Саме в Горохові народжувались і помирали їх діти, про що свідчать записи у метричних книгах того часу. Із дев'яти дітей подружжя Тарновських четверо померли в дитинстві та були поховані в родинній усипальниці, яка збереглася в місті до 70-х років XX ст.

Чоловік Валерії в юності виховувався під впливом і безпосереднім наглядом свого рідного дядька Тадеуша Чацького (1765-1813) із сусіднього Порицька. Ще до одруження він часто бував у Горохові у Валеріана Стройновського. Із створенням після Віденського конгресу Царства Польського Ян Фелікс Тарновський був призначений статс-референдарієм, потім сенатором. Він був членом Державної Ради Російської імперії, а також відомий своїми науковими працями та перекладами.

Завдяки його глибоким науковим здібностям в сфері історичних та бібліографічних досліджень вдосконалювалася і сама Валерія. “Спілкування з ним на різноманітні наукові теми розширювало світогляд Валерії, сприяло набуттю нею широких і ґрунтовних знань”, – підкреслює Е. Раствецький [15, с. 432].

Батько Валерії на оздоблення палацу не шкодував грошей. У магнатському палаці завжди було свято, адже саме сюди запрошувалися різноманітні митці та просто цікаві люди: артисти, видатні музиканти для домашніх концертів, вчені, гарні оповідачі та балагури, особливо поети.

Не менш важливим був той факт, що належність до вищого суспільного класу у даний період часу зобов'язувала проявляти інтерес до мистецтва, що було невід'ємною ознакою вихованої людини. Повертаючись з подорожей країнами Західної та Південної Європи, магнати привозили на батьківщину популярну літературу, численні живописні полотна, предмети антикваріату, гравюри, архітектурні проекти. Внутрішня наповненість магнатських палаців того часу була спрямована на широку репрезентацію і увічнення давності і світлості свого роду. З цією метою власники палаців створювали там розкішні галереї портретів представників свого роду, польських королів, визначних сенаторів і міністрів.

Зазначені вище особливості світського життя були притаманні Валеріану Стройновському, його дочці Валерії та зятеві Яну Феліксу Тарновському, які з великим захопленням долучилися до створення колекції статуй, картин, античних ваз, китайської порцеляни, книг та документів.

За даними Е. Раствецького, батько Валерії, перебуваючи перший раз в Італії в кінці XIX ст., познайомився з художником Костянтино Віллані і запросив його до Горохова з дорученням розмальовувати у новозбудованому палаці сцени з Іліади та Енеїди [15, с. 8].

З часу свого приїзду до Горохова К.Віллані понад тридцять років жив і працював в Польщі, був

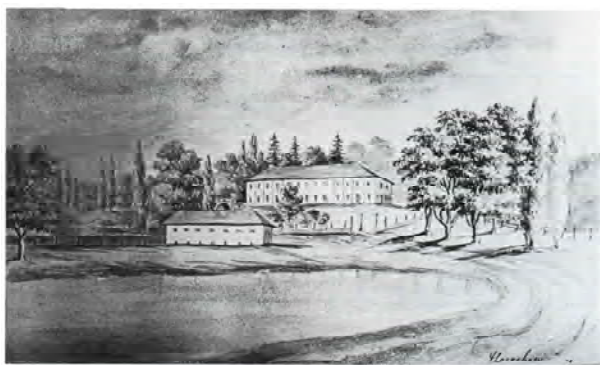

Рис. 5. Палац В.Стройновського в Горохові

Рисунок Н.Орди, друга половина XIX ст.

Рис. 6. Палац в Горохові після відбудови.
Фотографія 1925 р.

Рис. 7. Польський вершник. Картина Рембрандта, 1655 р.

З 1821 по 1834 рік картина була прикрасою картинної галереї палацу В.Стройновського в Горохові.

Рис. 8. Портрет княгині Софії Замойської (Чарторийської).

*Художник Валерія Тарновська, 1803 р.
Національний музей у Варшаві.*

Рис. 9. Портрет княгині Іоанни Грудзінської.

*Мініатюра дружини наслідника російського престолу Костянтина Павловича.
Художник Валерія Тарновська.*

куратором мистецької галереї графа Й. Оссолінського, кастеляна підляського, а також вчителем польського художника-пейзажиста Вінцента Каспшицького. К.Віллані своїми живописними картинами оздобив кафедральний собор св. Станіслава у Вільнюсі, кафедральний собор святих Петра і Павла в Луцьку (картина “Покаяння Марії Магдалини”, 1801 р.), римо-католицький собор св. Софії в Житомирі (картина “Народження Ісуса Христа”), палац Любомирських у Рівному, палац В.Стройновського в Горохові та інші.

Саме в оточенні відомих художників, скульпторів, науковців, поетів відбувався процес становлення особистості Валерії Тарновської. Можливо саме творчість Костянтино Віллані вплинула на мистецькі уподобання Валерії.

У 1803 році графові В. Стройновському з метою оздоровлення було рекомендовано поїхати в Італію. Його в цій поїздки супроводжували дочка Валерія і зять Ян Фелікс. Перебуваючи в Італії, Валеріан Стройновський, окрім статуй, які цінував особливо, придбав там чимало інших творів мистецтва. Багато статуй, античних ваз, китайської порцеляни і картин, частково за гроші батька, купувала Валерія Тарновська, яка до прекрасних мистецтв мала особливе уподобання. Стали вони фундаментом майбутньої мистецької колекції палацу у Горохові.

Під час перебування у 1803-1804 роках в Італії Тарновські в кожному більшому місті відвідували майстерні видатних митців: в Болоньї – італійського художника, гравера Франческо Росаспіна (1762-1841), в Неаполі – фламандського пейзажиста Симона Деніса (1755-1813), у Флоренції – гравера Рафаеля Моргена (1758-1833) та німецького художника Якоба Гаккерта (1737-1807) та багатьох інших. Під час цієї подорожі Валерія почала вести щоденник, в якому занотувувала свої думки та мистецькі враження, описувала побачені визначні історичні пам'ятки і твори мистецтва. В Римі Тарновські зустрічалися з князем Станіславом Понятовським (1754-1833), оглядали його колекцію, радилися з ним щодо придбання картин та скульптур. В гостях у Марії Летиції Буонапарте (1750-1836), матері Наполеона, Валерія Тарновська намагалася зблизитися з її братом, кардиналом Жозефом Фешем (1763-1839), знавцем мистецтва, власником унікальної колекції, яка нараховувала понад три тисячі картин.

Валерія Тарновська була надзвичайно захоплена роботами італійських скульпторів та художників, до товариства яких її долучив відомий пейзажист Грегоріо Фіданца (1759-1823). Саме він познайомив Тарновських із скульптором Антоніо Канова (1757–1822) та німецькою портретисткою Терезою Конкордією Менгс-Марон (1725-1806) [8, с. 37].

Під час перебування в Італії Валерія та Ян Фелікс Тарновські познайомилися з такими відомими художниками та скульпторами, як Франческо Максиміліано Лаборе, Антоніо Канова, Бертель Торвальдсен, Доменіко дель Фрате, Ангеліка Кауфман, Гаспаре Ланді, Джузеппе Босхі та іншими [6, 113]. Саме там вони придбали картини художників Паоло Веронезе, Лоренцо Лотто, Сальваторе Роза, Аннібале Карраччі, Франческо Альбані, Гаспаре Ланді, Ван Дейка та інших. Тоді ж вони у Гаспаре Ланді (1756-1830), італійського майстра класичного живопису, замовили два невеликі портрети Яна Фелікса Тарновського і Валеріана Стройновського. У 1803 році в Римі Валерія Тарновська купила дві картини видатного фламандського живописця Антоніса Ван Дейка (“Портрет Мері Вільєрс”, “Заручини Марії Магдалини”) та картину “Портрет старого єврея” імовірно авторства нідерландського художника Рембрандта.

В Італії вони зібрали більшу частину горохівської колекції, яка пізніше, тобто з 1831р., з часу остаточного переїзду Тарновських з Горохова до родинної резиденції Яна Фелікса Тарновського у Дзікові, знайшла своє місце в Дзіковському палаці і стала тоді однією з найцінніших у країні.

Безперечно, найбільше враження на Валерію справила творчість видатного італійського скульптора Антоніо Канови, визначного представника класицизму в європейській скульптурі. Найбільші збірки його робіт знаходяться в паризькому Луврі і в петербурзькому Ермітажі.

Познайомившись із творчістю Канови, Валерія і Ян Фелікс Тарновські заприятелювали з ним особисто, згодом підтримували стосунки за допомогою листування. 9 квітня 1804 року Валерія відвідала музей у Ватикані, в якому оглядала гіпсові відливи античних скульптур. Але найбільше її там вразила робота А. Канови – скульптура “Тріумфуючий Персей” (“Персей з головою Медузи”). Валерія Тарновська, захоплена творчістю Канови, замовила у нього ще один екземпляр цієї статуї. Відповідний контракт був підписаний 14 квітня 1804 року. Після завершення роботи скульптура Персея була перевезена морем до Одеси, звідки волами доставлена у 1806 році до Горохова. Там вона була встановлена, після декількох років своєю вагою спричинила тріщину в мурах палацу. Сьогодні статуя знаходиться в музеї мистецтв Метрополітен у Нью-Йорку.

Серед інших привезених до Горохова статуй відзначалися: композиція “Меркурій” Джузеппе Босхі (1760-1824); бронзова композиція “Милосердя”; барельєф із слонової кістки, що зображував святу Катерину

*Рис. 10. Портрет графині Маріанни дель Кампо.
Художник Валерія Тарновська.*

*Рис. 9. Персей з головою Медузи.
Скульптура Антоніо Канови. Музей
Метрополітен, Нью-Йорк. З 1806 року
прикршала палац В.Стройновського в Горохові.*

*Рис. 10. Персей з головою Медузи.
Скульптура Антоніо Канови.*

*Рис. 11. Горохів. Римо-католицький
парафіяльний костел.
Збудований у 1808 році на кошти
В.Стройновського. Фото 1918-1939 рр.*

Олександрійську, виконаний в стилі Лоренцо Берніні та інші.

У товаристві скульптора Антоніо Канови граф і графиня Тарновські познайомилися з талановитим художником Доменіко дель Фрате (1765-1821), який змолоду вчився малювати у свого батька, а потім завершив навчання у Флоренції. Пізніше він переїхав до Риму, де був учнем Бернардіно Ноччі і почав свою кар'єру з написання фресок. У 1794 році дель Фрате почав співпрацювати з Антоніо Канова, чії твори дали Доменіко натхнення для створення власних робіт, які з часом зробили його відомим. Серед них - тріумфальна арка, зведена спільно з Кановою на мості Сант-Анджело в Римі у 1798 році.

У Доменіко дель Фрате Валерія замовила тоді багато картин і переконала його приїхати до Польщі, а саме в родинний палац до Горохова. Доменіко дель Фрате з листопада 1804 по грудень 1806 року жив і працював у Дзікові та Горохові з повноваженням на встановлення статуї Персея Канови в останньому. Крім цього, він розмалював стелю в бібліотеці графського палацу в Горохові. Згідно задуму Валерії Тарновської він представив на ній алегоричну постать Польщі, що плакала. В іншій кімнаті палацу він створив копію фрески Гвідо Рені "Аврора" [8, 85]. Перебуваючи у Тарновських, дель Фрате давав уроки живопису Валерії, яка після його від'їзду в подальшому вчилася у Людвіга Ремондіні, а також скористалася уроками малювання польського художника, мініатюриста Вінсента Лессера (1745-1813), який неодноразово відвідував Дзіков [6, с. 113].

Багато відомих мініатюр Лессер написав спільно з Валерією Тарновською. В окремих із них він виконував портрети, а Валерія – тло малюнка, його задній план, який виділяв основні елементи зображення. В інших картинах художник доручав Валерії малювати окремі її елементи, такі як волосся або головні убори, а сам вже опрацьовував решту мініатюри. Слід відзначити, що завдання свого вчителя Валерія виконувала з великим старанням і наполегливістю, і перш за все – з винятковим захопленням.

Перебуваючи в Парижі з 1824 по 1826 рік в період навчання там її сина Яна Богдана, вона вдосконалювала свій талант малювати мініатюри, а також вчилася у французького художника Елі Дігната (1780-1824) виконувати позолоту на пергаменті. З часом вона застосувала ці навички при реставрації разом із своїм чоловіком середньовічних рукописів. В Парижі Валерія познайомила з майбутнім істориком християнського мистецтва Алексісом-Франсуа Ріо (1797-1874), з великим інтересом слухала його розповіді.

Закохана у мистецтво, обізнана в рідкісних старожитностях, Валерія вдосконалювала себе у справі малярства. Малювала мініатюрні портрети своїх рідних і близьких, друзів і знайомих, копіювала портрети королів та представників польської знаті. Найбільш відомою серед її мініатюр є портрет княгині Софії Замойської (Чарторийської), визнаної за найвродливішу жінку Європи епохи Просвітництва. В даний час ця мініатюра зберігається в Національному музеї у Варшаві.

Пензлю Валерії належить також портрет матері Олександри Тарновської, портрет графині Маріанни Сціпіо дель Кампо, рідної сестри її чоловіка Яна Фелікса. За даними деяких науковців один із портретів Іоанни Грудзінської (княгині Ловичської), дружини наслідника російського престолу Костянтина Павловича, також належить авторству Валерії Тарновської [8, с.92].

Вона досить самокритично відносилася до своїх робіт, тому що ніколи не представляла їх на виставки, що проводилися у Варшаві, в той час як інші аматори-художники часто виставляли свої роботи. Велика кількість мініатюр Лессера і Тарновської довгий час перебували в родинній колекції Тарновських у Дзікові, а тепер зберігаються в польському історичному музеї в Рапперсвілі (Швейцарія). Аналізуючи 59 мініатюр В.Лессера та 11 мініатюр Валерії Тарновської з колекції Тарновських у Дзікові, польська дослідниця Г. Камінська-Красовська підкреслює, що вона (Валерія Тарновська) "залишається однією з найяскравіших і кращих художниць в історії польського мініатюрного живопису" [12, с.35].

Про талант Валерії малювати згадує польський вчений, письменник і мандрівник Юліан Немцевич, який у 1816 році відвідав подружжя Тарновських в Горохові: "Сама графиня Тарновська наділена рідкісним талантом малювати мініатюри. Зібрання її мініатюр, портретів представників шляхетних родів, є досить потрібною і приємною справою..." [14, с. 171].

Валерія була аматором мистецтва і водночас обдарованою мініатюристкою. Вбачаючи в ній здібності малювати Доменіко дель Фрате з цієї причини написав її портрет. Він представив Валерію в образі художниці, яка сидить за столом, на якому розкладені малярські інструменти (палітра, пензлі), тримаючи в руці мініатюрний портрет своєї матері Олександри.

Одним із визначних митців, з яким Валерія Тарновська підтримувала дружні і взаємовигідні відносини, був скульптор Франческо Максиміліан Лаборе, про якого Валерія написала у своєму щоденнику: "Вчора мала зустріч з Максиміліано, надзвичайно здібний і перспективний скульптор..." [9].

В Італії були придбані майже всі статуї майбутньої колекції палацу в Горохові, серед них значна

кількість творів Максиміліана Лаборе, який отримав тоді від Тарновських і від В. Стройновського багато замовлень. Лаборе створив мармурові бюсти Яна Фелікса Тарновського і Валерії Тарновської, Валеріана Стройновського, а також на основі привезених ними мініатюр та мальованих портретів виконав погруддя батьків Яна Фелікса – Яна Яцка Тарновського та Розалії Чацької. Тарновські купили у Лаборе копію статуї Наполеона, що була репродукцією пам'ятника, встановленого в місті Аяччо на Корсиці, статую Юнони і дві фігури Церери, бюсти Юпітера, Гомера, Вергілія, Горація і Цицерона, а також скульптуру хлопчика, який плаче над загиблою пташкою. Саме ця остання скульптура, куплена Стройновським і подарована дочці з нагоди свята Різдва Христового, перебувала спочатку в апартаменті Валерії Тарновської в палаці її батька в Горохові на Волині, а в 1830 році була перевезена до Дзікова. Про це згадує у своєму щоденнику Валерія Тарновська [9, с. 10].

Згадки про зроблені в Лаборе замовлення знаходимо у листах Яна Фелікса Тарновського, надісланих ним з Італії до батьків, а також у листах римського банкіра Маріна Торлоні до Яна Фелікса Тарновського з 1805 і 1806 років, а також у листах Валеріана Стройновського до дочки, написаних в Парижі восени 1804 і в січні 1805 років [10, с. 422].

Перебуваючи у Відні, Валерія Тарновська відвідала майстерню визначного німецького та австрійського художника Генріха Фрідріха Фюгера (1751-1818) та замовила у нього в 1808 році портрет Яна Яцка Тарновського.

Значний вплив на виховання Валерії мав її рідний дядько Ієронім Стройновський (1752-1815), польський правознавець, економіст, державний і релігійний діяч, який неодноразово гостював в Горохові. Захоплений колекціонуванням творів мистецтва, книг та рукописів, він прищепив любов до цієї справи своїй племінниці та рідному братові.

Ієронім Стройновський у 1799 році був обраний ректором головної Віленської семінарії. З перетворенням навесні 1803 року цієї семінарії у Віленський університет став його першим ректором. Наступним кроком в духовній кар'єрі Ієроніма Стройновського стало іменування його у 1804 році почесним єпископом і луцько-житомирським коад'ютором з правом наслідування. У 1814 році він був іменований віленським єпископом. Саме єпископ І.Стройновський у 1808 році консекував костел у Горохові, який був збудований його братом Валеріаном Стройновським на місці попереднього, що був знищений пожежею у 1802 році.

Ієронім Стройновський зібрав багато картин та книг, які у 1815 році після його смерті та відповідно до заповіту, були перевезені в Горохів і суттєво поповнили колекцію місцевого палацу. Єпископ був похований в родинній усипальниці Стройновських в Горохові.

В зібраній єпископом колекції переважали картини релігійного змісту та на історичну тематику. Були тут роботи пензлів італійських, французьких, фламандських, нідерландських і польських художників. Серед картин, зібраних І.Стройновським, найціннішу позицію займав оригінал нідерландського художника Рембрандта “Польський вершник” (1655 р.), що походив з галереї короля Станіслава Августа. З 1821 по 1834 роки ця картина була однією з головних прикрас палацу Тарновських в Горохові. Зараз картина знаходиться в Національному музеї класичного живопису в Нью-Йорку, США (колекція Генрі Фріка) [1, с. 75].

Серед інших картин, які поповнили художню колекцію В.Тарновської, зокрема, були: “Чортополох і метелики” ван Скріка, “Смерть Сапфіри” Амвросія Франкена, “Бійка півня з котом” Якобе Вікторса, копії “Святий Ієронім” Гвідо Рені у виконанні Франциска Смуглевича, “Покаяння святого Петра” Герріта ван Хонтхорста, дві картини Бернардо Белотто (Каналетто) із зображенням Венеції, “Три королі” (“Поклоніння пастухів”) Якопо Бассано, “Вид на місто і штурм” Людольфа Бакхейзена, “Собака і птиці” Жана Онорем Фрагонамра, “Хананейська жінка біля ніг Христа” Джоване Пальми, “Святий Іоан Хреститель” Джуліо Романо, “Матір Божа з дитиною і голубом” Жана-Батіста Греза, “Вид скелі, гори і вежі над морем” Клода Верне, “Скелясті гори і водоспад” Ніколя Пуссена, “Ангел, що грає на арфі” Антоніса Ван Дейка, “Свята Олена з ангелом та хрестом в руці” Санті Рафаеля та інші. Відомості про ці та інші картини горохівської колекції підтверджуються змістом датованого у 1865 році листа Тадеуша Тарновського до Ю. І. Крашевського з проханням допомогти йому їх продати [8, с. 142-143].

Крім картин до Горохова в палац В.Стройновського було перевезено бібліотеку єпископа І.Стройновського в кількості 2500 томів, які доповнили вже існуючу в палаці бібліотеку, яка на 1806 рік нараховувала більше 2000 томів. Окрім книжок в приміщеннях бібліотеки було зібрано також багато бібліофільських видань, альбомів і ілюстрацій.

У 1821 році В.Стройновський актом дарування передав горохівські володіння у спадок своїй доньці Валерії. Частина садиб, що перебували у власності, Валеріан Стройновський подарував своїй другій

дружині Катерині Буткевич, суттєво ущемляючи своїми діями спадок Тарновських. До того ж його господарство на той час було малоприбуткове та мало багато боргових зобов'язань. Частину своєї мистецької колекції В.Стройновський забрав до Петербургу. За даними окремих дослідників до вивезених на вимогу нової дружини експонатів належала скульптура “Амур і Психея», яка нібито пізніше поповнила колекцію Ермітажу [5, с. 127]. Однак, факт надходження цієї статуї в Ермітаж з горохівської колекції викликає значні сумніви.

Повну оцінку колекції творів мистецтва, створену Валерією Тарновською та її батьком В.Стройновським у Горохові в першій чверті XIX ст., провести сьогодні неможливо, як і відтворити через кого окремі предмети були придбані. Напевно була вона на той час достатньо серйозна, хоч різної цінності, тому що поряд з оригіналами було там і багато копій. Галерея налічувала напевно понад сто картин, оскільки в самому тільки апартаменті Валерії Тарновської висіло їх понад п'ятдесят. Крім того її апартамент прикрашали кількадесят статуй, а також багато дрібних предметів, античних та сучасних [8, с. 69]. Даний перелік картин відомий з архівних документів щодо інвентаризації Дзіковської колекції у 1844 році, опублікованих К.Гроттовою в науковій праці “Колекція творів мистецтва Я.Ф. і В.Тарновських”, виданої у 1957 році у Вроцлаві [8, с. 111].

Всі меблі палацу в Горохові були виконані в імперському стилі, столи були інкрустовані мозаїкою, бронзою, кристалами. Кімнати палацу прикрашали красиві вазы. На стінах були розвішені розписні тарілки, які представляли італійську майоліку – різновид кераміки, виготовленої з випаленої глини з використанням розписної глазурі. В палаці знаходилася збірка 308 прекрасних дереворитів, мідьоритів і багата нумізматична колекція [2, с. 308].

Юліан Немцевич від здивування від побаченого в провінційному Горохові написав: “Всюди видно достаток...Оздоблення помешкання, його колекції свідчать про те, що його власники освічені люди, з вишуканим смаком і здібностями... Там знаходиться Персей, єдина статуя Канови в Польщі...Не сподівався побачити Волинь в скульптурах, картинах, мініатюрах...” [14, с. 171]. На думку Ю.Немцевича мистецька колекція у палаці була настільки велика, що для її більш широкої публічності доцільно було б видати окремих каталог.

Францишек Ковальський (1799-1862), польський публіцист, у книзі “Спогади” наступним чином описує свої враження від перебування в палаці Тарновських у Горохові: “Вражений виглядом палацу та його незліченними шедеврами; але в галереї статуй, що знаходилися у великій кімнаті навпроти саду, застиг від здивування. Найбільше мене вразила колосальна з білого мармуру статуя Персея з головою Медузи в лівій і з мечем у правій руці, робота Канови, яка не залишає байдужим; так мене захопила постава і потужний погляд цієї красивої, героїчної особи, від якої, здається, так і падають блискавки” [17, с. 122].

Власники маєтку-садиби в Горохові були людьми шляхетними, відомими за межами своєї провінції, тому їх дім був завжди відкритим. Були тут представники волинської еліти та інші знані особистості, серед них: Алоїз Фелінський (1771-1820), польський поет та драматург, громадський і політичний діяч, Вацлав Жевуський (1785-1831), граф, шляхтич, мандрівник, орієнталіст, Юзеф Карвіцький (1833-1910), власник Мізоча на Волині, письменник, краєзнавець, енциклопедист, мемуарист, Анджей Снядецький (1768-1838), лікар, біолог, хімік, філософ, публіцист-сатирик, професор Віленського університету, Антон Анджейовський (1785-1868), ботанік і письменник та інші.

В будинку Тарновських у Варшаві збиралися такі відомі особистості як історик Юліан Немцевич (1758-1841), поет, публіцист та прозаїк Кастан Козьмян (1771-1856), поет, професор Варшавського університету Людвік Осінський (1775-1838), художник-портретист, професор Королівського університету Марчелло Баччареллі (1731-1818), придворний художник останнього польського короля Вінсент Лессер (1745-1813), художник-графік Зигмунт Фогель (1764-1826), письменник та політичний діяч Людвік Кропінський (1767-1844) та інші. Валерія Тарновська підтримувала дружні відносини з Клементиною Гофман (1798-1845), однією із перших польських дитячих письменниць.

Алоїз Фелінський часто відвідував будинок Тарновських в Горохові. “Коли міг присвятити кілька днів для свого задоволення, їду до Горохова, дізнаюся про новини, читаю нові книги, щоденники, а потім освічений і збагачений знаннями повертаюся додому”, – писав А. Фелінський у листі до Михайла Висковського після одного із таких візитів [8, с. 19].

Антон Анджейовський, природознавець і письменник, який у 1821 році на протязі двох місяців гостював у Тарновських, писав: “Палац в Горохові був справжнім музеєм, музеєм багатим і створеним зі смаком. Бачив багато картин відомих майстрів пензля, скульптури рідкісні і багату колекцію старожитностей з Геркуланума і Помпеї. Велика бібліотека, колекція гравюр від їх винаходу до наших днів та вишуканих мініатюр, серед яких відзначалися делікатністю пензля копії і власні витвори руки

самої графині Тарнавської” [4, с. 26].

Перебуваючи у товаристві Тарновських, А.Анджейовський був вражений їх гостинністю і відношенням до оточення: “Граф з графинею милі і чемні, не було в їх ставленні до інших а ні того високого їх становища, а ні тої високої освіченості, яку обоє займали, видно було тільки сердечність нашу старопольську”, – відзначає А.Анджейовський [4, с. 27].

Розквіт палацово-паркового ансамблю в Горохові тривав до 1830 р. Саме тоді Тарновські вирішили остаточно змінити свою волинську резиденцію на користь родового Дзікова. З переїздом на нове місце проживання вони забрали з собою найцінніші експонати колекції, а те, що залишилося, поступово розпродувалося.

В Дзікові Валерія з великим захопленням розміщувала експонати колекції по різних кімнатах палацу, дбайливо систематизувала їх, вказуючи місцезнаходження тієї чи іншої роботи. Остання за життя Валерії Тарнавської інвентаризація картин, скульптур, мініатюр та інших старожитностей дзіковського палацу була проведена нею у 1844 році.

Померла В. Тарнавська 23 листопада 1849 року, похована в родинній усипальниці під костелом домініканського монастиря у Дзікові (Тарнобжег, Польща).

Безперечно, графиня Валерія Тарнавська, відома колекціонерка, художниця-мініатюристика, належить до тих людей, які відіграли важливу роль в історії світової культури, у справі популяризації європейського мистецтва. Створена нею колекція була яскравим вираженням естетичного смаку епохи і особистих її пристрастей. Розумний егоїзм та примхи графині, поєднані з дивовижним вмінням оточувати себе представниками мистецько-літературної еліти світового рівня, їх доскональними творами і просто гарними речами, дозволили перетворити її палац на впливовий осередок культурно-просвітницького життя краю. Порівнюючи горохівську колекцію творів мистецтва з дзіковською, К. Гроттова у своєму дослідженні зробила висновок про те, що “в першій чверті XIX століття Горохів був багатший за Дзіков у справі мистецтва” [8, с. 70].

В кінці XIX ст. горохівські володіння Тадеуша Тарнавського (1819-1890), сина Яна Фелікса і Валерії Тарнавських, настільки потрапили в економічну скруту, що він змушений був продати їх разом із зруйнованим палацом російській поміщиці Свистуновій-Веймарн. У період між війнами в палаці знаходилася установа повітового старости. Друга світова війна остаточно зруйнувала палац.

Принагідно розповідаючи про Валерію Тарнавську та її оточення, згадуючи імена інших осіб, які мали відношення до палацово-паркового ансамблю в Горохові, до створення у ньому унікальної колекції творів світового мистецтва, переконуємося в тому, що Горохівщина овіяна сивими бувальщинами та легендами славного історичного минулого. У стрімкому бігові часу нові події застилають ті, що минули, багато забувається, вивітрюється з пам'яті людей. Але ніколи не залишаться вони байдужими до графського роду Стройновських, до постаті Валерії Тарнавської, завдяки яким Горохів реально постав як один із осередків культури Волині та Польщі кінця XVIII – першої чверті XIX століть.

1. Жельчик О. *Горохівський палацово-парковий ансамбль Валеріана Стройновського як один з осередків культури Волині та Польщі кінця XVIII - першої чверті XIX ст.* – *Минуле і сучасне Волині і Полісся. Локачинський район і Затурці в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 46. Матеріали XLVI Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Упоряд. А. Силук.* – Луцьк: “Волинські старожитності”, 2013. – 202 с.

2. Цинкаловський О. *Стара Волинь і Волинське Полісся. Т.2.* – Віннієг, 1983.

3. *Polski Słownik Biograficzny. T.44.* – Wrocław-Kraków. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 2006-2007.

4. *Andrzejowski A. Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. Ń.3.* – Wilno, 1914.

5. *Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczy Pospolitej. T.V.* – Wrocław, 1994.

6. *Dorota Dec, Janusz Walek. Europejskie skarby Muzeum Narodowego z Muzeum Księżąt Czartoryskich w Krakowie w Zamku Królewskim w Niepołomicach. Muzeum w Niepołomicach. 2011.*

7. *Dymnicz N. Dawne cechy i «gospody» w Horochowe.* – *Rocznik wołyński. T.IV. Rowne, 1935.*

8. *Grottowa E. Zbiory sztuki J. F. i W. Tarnowskich.* – Wrocław, 1957.

9. *Journal du voyage de la comtesse Valerie Tarnowska (1803 – 1804), wyd. G. Mycielski (w:) „La Revue de Pologne”, 1924 – 1926.*

10. *Mikocka-Rachubowa K. Pomnik marszałka Stanisława Małachowskiego, dzieło Francesca Massimiliana Labourea. - Biuletyn Historii Sztuki, 62 (2000), Nr. 3-4.*

11. *Minakowski M.J. Genealogia potomków Sejmu Wielkiego. - Ęłćě äiňňóđ'ó: <http://www.sejm-wielki.pl/b/dw.11585>*

12. *Miniatury Wincentego Lesseura i Walerii Tarnowskiej z dawnej kolekcji Tarnowskich z Dzikowa w zbiorach Muzeum Polskiego w Rapperswilu / katalog wystawy oprac. Halina Kamińska-Krassowska. – Warszawa: Zamek Królewski*

w Warszawie, 1994.

13. *Naruszewicz A. Dyaryusz podrozy Nayiaśnieyszego Stanisława Augusta krola polskiego na Ukrainę i bytnosci w Krakowie aż do powrotu do Warszawy dnia 22 lipca roku 1787.- Warszawa: w Druk. P. Dufour, post 22VIII 1787. –* *Đlččě äiňňód'ó: <http://polona.pl/item/3778637/15/>*

14. *Niemcewicz J.U. Juliana Ursyna Niemcewicza, podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte”, wydawcy A. Franck; B. M. Wolff, Paryż, Petersburg, 1858.*

15. *Rastawiecki E. Słownik malarzow polskich.T.3. Warszawa, 1857.*

16. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Ą. 3. – Warszawa, 1882.*

17. *Wspomnienia, 1819-1823; pamiętnik Franciszka Kowalskiego. Tom 1. – Kijow,1839.*

Богдан ЗЕК (Луцьк)

ПОЖЕЖНА ОХОРОНА ЛУЦЬКА У РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Адміністративний центр Волинської області – Луцьк, був окупований вже на четвертий день війни – 25 червня 1941 р. [13, с. 106]. У місті поступово з'являється вертикаль нових органів влади. Луцьк стає центром генерального округу «Волинь-Поділля», який входив до складу рейхскомісаріату Україна. Він включав територію Волинської, Ровенської та Кам'янець-Подільської областей, а також південну частину Брестської та Пінської областей БРСР. У свою чергу округ поділявся на 24 гебітскомісаріати [1, с. 336]. Серед них був Луцький, який об'єднував наступні довоєнні райони Волинської області: Луцький, Ківерцівський, Рожищенський, Колківський, Олицький, Піддубцівський, Сенкевичівський, Торчинський і Цуманський [12, с. 186].

Німецька влада прагнула зберегти матеріальні ресурси окупованих територій з метою подальшого їхнього використання у своїх цілях. У зв'язку з цим вона звернула увагу на пожежну охорону. Очевидно, що роль останньої суттєво зростала в умовах воєнного стану. Як зауважує історик І. Дерейко, створення перших відділків пожежної охорони здійснювалось німецькими поліційними органами вже у вересні – жовтні 1941 р. [2, с. 70]. На території Волинської області, яка однією з перших була окупована цей процес імовірно розпочався ще раніше. У цьому нас переконує розпорядження польової комендатури в Луцьку від 23 серпня 1941 р. Згідно його, громади районів Луцьк, Торчин, Ківерці, Піддубці, Колки, Цумань, Горохів, Локачі і Озютичі мали взяти у своє розпорядження все протипожежне майно. У разі потреби вони мали також його відремонтувати. Українська порядкова служба мала перейняти завдання дотеперішньої новоорганізованої протипожежної охорони. Її начальником засадничо міг бути тільки фахово підготовлений українець. Якщо такого на разі не було, то помічником українця міг стати фахівець поляк або росіянин, але без права видавати накази. Жидів (мова оригіналу – авт.) належало якнайшвидше залучити до робіт по ремонту водопроводів і закладки протипожежних ставків. У першу чергу потрібно було охороняти все військово-важливе майно, а жидівське в останню чергу. У пожежній охороні мали працювати росіяни, якщо не було сумнівів у тому, що вони настроєні проти більшовиків [11, арк. 59].

Як бачимо, окупаційна влада зобов'язала місцеві громади утримувати пожежні команди на свій кошт. За недотримання інструкцій безпеки у свою чергу також передбачались покарання. Так, обласна управа інформувала, що за порушення протипожежних заходів у селах і містечках потрібно буде сплатити штраф у сумі 50 руб. (5 марок) на користь громади. Вказані кошти у майбутньому можуть бути використані тільки на набуття протипожежного знаряддя [11, арк. 15].

Окупаційна влада намагалась організувати і курси із підготовки фахівців пожежної охорони. Так, Уряд праці в Луцьку звертався до голів районів округи, щоб ті до 14 грудня 1941 р. відправили 11 молодих чоловіків до окружного комісара з метою організації пожежної охорони. Це мали бути неодружені чоловіки української національності віком від 18 до 30 років. Їх мали відправити на навчання, яке мало тривати упродовж 8 тижнів. Курсанти повинні були жити в казармах і забезпечуватись усім необхідним. Щоденно їм обіцяли видавати по 1 крб., згодом ця сума мала зрости до 5 крб. На навчання заборонялось відправляти будівельників і металістів, що очевидно могло бути пов'язане із браком фахівців цих спеціальностей. Водночас, курсантами могли бути звільнені військовополонені і колишні міліціонери. Можна припустити, що в такий спосіб окупаційна влада намагалась підготувати керівний склад пожежної охорони безпосередньо на місцях [6, арк. 5].

Пожежна охорона Луцька рахувалась самостійним закладом міської управи [4, арк. 78 зв.], але перебувала на її повному балансі. Одна з перших згадок про пожежну команду міста періоду окупації датується 21 липнем 1941 р. У цей день німецька комендатура Луцька дала дозвіл на повернення пожежної охорони на територію замку Любарта. Це повідомлення посадник Луцька Микола Єрмолаєв адресував